

Mehetnek a jó dolgukba...

A fiatal bűnelkövetők is a bulvármédia kedvencei, sorra kapjuk az előítéleteket megerősítő képeket. Pedig e tanulmánykötet arra mutat rá, aki egyszer volt börtönben, nem célja visszakerülni. Csak épp a társadalom nem tesz semmit az érdekükben.

Életkeretek a börtönön innen és túl. Szubjektív reszocializációs esélyek. Szerkesztő: Albert Fruzsina. Budapest, MTA TK Szociológiai Intézet, 2015, 179 oldal

A kötet letölthető: http://www.socio.mta.hu/uploads/files/2015/albert_borton.pdf

Hét tanulmányt olvashatunk öt szerző tollából, a kutatók olyanokkal készítettek interjúkat, akik először kerültek életükben börtönbe maximum három évig és 35 év alattiak voltak (kétharmaduk még 26 éves sem volt). Először 2012-13-ban készítettek 80 interjút olyanokkal, akik 3-6 hónapon belül szabadultak. Majd szabadulásuk után hat hónappal újra felkeresték őket, de ekkor már csak 31 interjút készítettek. Legtöbbjüket meg sem tudták találni. Feltételezem, nem nyomoztattak utánuk, de hogy nem érték el őket, önmagában jól jelzi a problémát: e fiatalok „eltűnnek”, felszívódnak valahol, és pont azért, mert nem tudnak visszaintegrálódni a társadalomba, szűkebb környezetükbe. Mert nem Damu Rolandokról vagy Zuschlag Jánosokról van szó, akik aztán ismét a médiában pompáznak vagy biznisszelnek tovább.

Talán nem nehéz kitalálni, hogy e megkérdezett fiatal férfiak az átlagnál iskolázatlanabbak, kétharmaduknak van börtönviselt ismerőse, csaknem felüknek pedig családtagja. A fiatal fogvatartottaknak egyébként csak 7,4 százaléka nő – 1272 férfiről és 64 nőről beszélünk (az arány olyan, mint az országos). S az interjúzás során kiderült, negyedük roma, és kétharmaduknak valójában nem is ez volt az első bűncselekménye. Drog-, illetve alkoholproblémáról a harmaduk számolt be. Akik viszont másodszor is interjút adtak, már képzetebbek, a börtönben pozitív jövőképpel bírtak, a barátok visszavárták őket, s inkább visszavették őket munkahelyükre. Érdekes, hogy negyedük szerint a börtönnek van visszatartó ereje – ez azonban nem egy nagy arány.

Laki Ildikó tanulmányából megtudhatjuk, hogy 2000 és 2013 közt úgy a bűncselekmények száma, mint a bűnelkövetők, valamint a jogerősen elítéltek száma is csökkent – ugyanakkor a börtönök még mindig túlzsúfoltak, ami úgy a fogvatartottakra, mint fogva tartóikra negatívan hat. (A 16. oldalon lévő két ábra viszont ugyanaz – ám más felirattal.)

Egy kutatáson nem sok értelme van számon kérni, valamit/valakiket miért nem kutatnak, de ahogyan tanulságos az előbbiekről olvasni, ugyanígy jó lenne a másik oldalról, azaz a börtönőrökről is. Hisz egy tető alatt töltenek el rengeteg időt, azaz a történetnek van egy másik vetülete is, s mindkét oldalon egy részük szintén traumatizálódik, frusztrált. És ugyanúgy nem tartja vissza őket a börtön, mint totalitárius, jó esetben szocializációs intézmény: lásd a szegedi esetet, amikor egy fiatal börtönőr menekültnek nézett valakit, és jól elverte... (Fliegauf Gergely volt börtönpszichológus nemrég egy interjúban arról beszélt, a börtönőri munka része a rasszizmus és a szexizmus.)

Gál Levente azt kutatta, a börtönbe kerülő egyének miért számíthatnak eleve sokkal gyengébb eredményre, ha munkát keresnek. Így kiderül, a börtönbéli képzéseknek kinn ritkán veszik hasznát, s mivel eleve alacsonyabb iskolai végzettségűek, hatványozottan kisebb lesz az esélyük a munkaerőpiacon. Gál is kitér a romák magas arányára, de erre is elég egyszerű a magyarázat: a halmozottan hátrányos helyzetűek, akik élete csaknem kilátástalan, egy idő után bűnözéssel

próbálnak segíteni magukon, legyen szó akár csak falopásról, vagy más, kisebb értékű lopásról, egy kis „balhérról”. Aki meg börtönbe kerül, olyan közegben találja magát, ami megint csak hátrányos a későbbi integráció szempontjából. A börtön tehát nem sok mindent old meg ezekben az esetekben (azaz szinte semmit, viszont baromi drága a fogva tartás, és pont a fiatal korúak esetében, akiket például 1-3 évre ítélnék, kellene jobban mérlegelni, mi értelme van a súlyos büntetésnek). És aki addig nem volt dacos, gyűlölködő, gyanakvó, élénk és extrovertált, hát majd az lesz. A fegyőrökkel szemben a status quo elve érvényesül, azaz betartják a szabályokat – de egymás közt már más játszmákat játszanak: az erősebb kizsákmányolja a gyengébbet, ugyanakkor a szakszemélyzettel szemben (akik segíthetnének rajtuk) inkább összezárnak. Végül a börtönbéli szabályokhoz alkalmazkodnak, és amikor kikerülnek a szabad életbe, az számukra idegen lesz. Ez persze annak, aki néz krimet, „börtönös” filmet, nem feltétlenül újdonság.

A nevelőmunkáról sem épp üdítőeket olvashatunk – az azért döbbenetes, hogy valaki azért örül ételosztói megbízatásának, mert kinn az anyjával inkább csak éheztek, mint arról egyikük beszámolt. Vagy hogy az asztalost is a konyhára tették. S azért dolgoznak inkább, mert múlik az idő. Az utógondozásban meg az a jó, mondja egyikük, hogy „bent lehet valakivel beszélgetni”. Mert programok ugyan akadnak, mehetnek később a pártfogóhoz – de némelyikük úgy érzi, csak számon kérnek tőle, hol volt, mit csinált. Akárha az apja lenne (és ezt nem pozitív értelemben mondta). Vagy egyszer beszél vele három percet, „aztán cső”. Erkölcsei bizonyítványt se kapnak, ha esetleg munka még adódna is. Ergo kérdés, ugyan számukra a kinti világ miért lenne jó, hogyan illeszkedhetnének vissza? A kutatott 80 személyből összesen csak 19-en találtak munkát, illetve, mint írtuk, a többségük elő se került. Vagyis akadnak, akik lábra állnak, boldogulnak, de mint Gál írja, az alapprobléma, hogy az állami intézmények nevelése és (utó)gondozása rendezetlen és többnyire eredménytelen. Nem is bíznak hát bennük, úgylátszik, így az ördögi kör.

Tóth Olga azt vizsgálta, milyen rizikótényezők akadnak az első alkalommal végrehajtandó börtönbüntetésre ítélték körében. Mint az interjúkból kiderül, az egyik ilyen maga a családi háttér: a szülők cseppet sem szolgáltak pozitív mintával, hiányzott a szülői kontroll, az apa például maga is börtönben van/volt, vagy egyszerűen csak belekeverednek egy balhéba a testvérek, fiatal rokonok révén. Az se nagy csoda, hogy egyszerűen a szomszédság, a környezet, persze a barátok vagy az iskolai, munkahelyi haverok által – a 80 fő közül 57-nek van a barátai, ismerősei közt büntetett előéletű személy. (Ez persze még nem jelenti azt, hogy akinek van ilyen, jó eséllyel lesz bűnöző – én is ismerek börtönt járt embert...) Abból sem következik a bűnözői hajlam, ha valaki napi szinten alkoholt iszik (ami jellemző e csoportra, akár az egész fiatal férfi populációra) vagy drogozik – bár utóbbit már eleve kriminalizálták. Ami azonban külön jellemzi őket, az az alacsony önkontroll, az indulatkitörések, minek után egymást hergelve követnek el valamit.

Biró Emese és Albert Fruzsina külön-külön tanulmányban foglalkozik azzal, hogy a fogvatartottak családi kapcsolatainak milyen a szerepe a bűnelkövetésben, a börtönműködésben és a reintegrációban, illetve maga a börtönbüntetés hogyan hat a baráti kapcsolatok alakulására. Az nem novum, hogy ha a családban van/volt bűnöző, az, ha egyenes utat nem is jelent, de mégis (negatív) mintaként szolgál a bűnelkövetéshez, mint ami egy-egy problémát megoldhat (a családi erőszak tipikusan egy ilyen minta). Vagy hogy a börtönműködés a későbbiekben a barátság fokmérője lehet. A tanulmányokban szereplő interjúrészletek különösen azért érdekesek, mert Magyarországot láthatjuk „alulról”, és nem a Moldova György-féle *Bűn az élet* vagy a kereskedelmi tévék módján.

Mert kiderül, a kapcsolattartás a családdal a börtönből korántsem egyszerű (viszont drága, különösen lehetőségeikhez mérten), ami nem segíti elő a reintegrációt – persze akadnak pozitív példák, és ez igaz a barátokra is. De a bizalom mellett ott van annak teljes hiánya is – a párkapcsolatok java a börtönlét ideje alatt tönkremegy, bár akadnak kitartó párok, akik a közös jövőt tervezik. De egy nagy mókuserék az egész „rendszer”: akarhat valaki családot, ha munkát nem fog kapni, laknia sincs sehol, vagy a haverok rángatják vissza. Ha valaki meg akar változni, akkor sem biztos, hogy ezt méltányolják. Persze itt sem fekete-fehér a helyzet: akad, akit épp a család és a barátok kontrollálják, „ne csináljak hülyeséget, ha valami balhé van. Mindig, amikor balhé van, akkor engem inkább elküldenek.” Ám utóbbi mondat jelzi, balhé, az valahogy mindig van és lesz. A kép ugyanakkor azért csalóka némiképp, mint arra a szerzők számtalanszor utalnak, mert szabadulásuk után nem mindenkit sikerült elérni – akiket igen, azok pedig inkább sikeresebben integrálódtak vissza a közösségi/társadalmi életbe, új párkapcsolatra tettek szert, jó esetben munkára is.

Igen figyelemre méltó az is, ahogy a börtönviselt fiatalok esetében átértékelődik a barátság fogalma. A börtönből alig van lehetőség a barátokkal való kapcsolattartásra, utána pedig sokkal szigorúbbá válik az elvárásrendszerük. Bent sokan nem akarnak barátkozni, vagy nem is lehet, maximum haverkodni, kártyázni. De aztán már kinn sem kell többé barát, mondja egyikük, a másik szerint meg az ember életében egy-két barát épp elég. Ha azonban belegondolunk, hogy gyakran mindez menekülés azoktól, akik bevonták a bűn világába, ugyanakkor visszatérés a családi kötelékekbe, nem biztos, hogy esetükben ez negatív jelenség – legalábbis egy ideig, hisz az élethez, hogy nagy szavakat használjunk, hozzátartozik a barátság is. A kettősséget ugyanakkor az is jellemzi, hogy ha a múltjával, a barátaival szakít az egykori elítélt, ez érzelmi életét megsínyli, és új kapcsolatokat sem könnyű kiépíteni.

A kötet középpontjában, mint jeleztük, a sikeres/sikertelen reintegráció áll, és az Albert-Biró szerzőpáros a zárótanulmányban kísérletet tesz az összegzésre. Úgy látják, a szabadulás után készített interjúalanyok esetében a legoptimistább forgatókönyv szerint sikeres volt a reintegrációja több, mint felüknek, negyedüké viszont kimondottan sikertelen (és a többségről, akiket nem értek el újra, nem tudunk semmit). Akad, aki irreális tervekkel bír, de a többség mégis tudatosítja magában azt, hogy a visszatéréskor mik a kockázatok, ezeket igyekeznek elkerülni. Ám mivel a kutatás nem véletlen mintavételen alapult, általánosítani nehéz – a helyzet korántsem biztató, és az eleve viszonylag jobb helyzetűek esélye minden bizonnyal nagyobb a sikeres visszatérésre. Magyarán: aki lenn volt, lenn is marad, aki följebb, az visszakapaszkodhat. (Lásd azokat a fiatal fehérgalléros bűnözőket – különösen például a megtévedt művészeket –, akik sorsa után a fél ország érdeklődik, sőt aggódik.)

Amikor az ember leteszi e tanulmánykötetet, az első érzése természetesen az, hogy soha nem akar börtönbe kerülni. Ám az is felmerül benne, ha már bekerült, ki akar-e kerülni?

Ide? Hova?

Szerbhorváth György

